

بررسی نرم افزارهای مرتبط با بحار الانوار

○ احسان سرخه‌ای

دانشمندان شیوه‌های مختلفی را در این ارتباط بیازمایند که به اختصار به برخی از آنها اشاره می‌شود.

تجویب مباحث براساس موضوعات، ارائه فهرست اجمالی در مقدمه کتاب، ذکر عنوان هر فصل در حاشیه کتاب و در ابتدای فصول، صفحه‌شماری و ذکر شماره صفحات، تدوین صفحه‌آرایی مناسب و استفاده از قلم‌های مختلف برای وضوح بیشتر صفحات، و بالاخره تدوین فهرست تفصیلی مباحث در آغاز یا انتهای کتاب، که هر کدام به نوبه خود در سهولت دستیابی محققان به موضوعات و مباحث موجود در منابع نقش به‌سزایی ایفا می‌نمودند.

با گذشت زمان نیاز به منابعی که مجموعه میراث با ارزش شیعه را در خود جای دهد بزرگانی چون علامه مجلسی را بر آن داشت که دریایی از معارف را در قالب کتاب بحار الانوار جمع‌آوری نماید. این دایرةالمعارف ۱۱۰ جلدی حاوی تفسیر، عقاید، تاریخ، سیره، مواضع، آداب و سنن و سایر معارف شیعه است. این اثر گرانبسیار چنان جایگاهی در میان طالبان علم و فضیلت یافت که قریب سه قرن توانست بسیاری از مشکلات را پاسخگو، و دردهای بی‌شماری را درمان باشد. در اینگونه از منابع گسترده استفاده از روشهای گذشته در بازیابی مطالب فقط بخشی از مشکلات را برطرف می‌نمود؛ به صورتی که به‌کارگیری شیوه‌های دیگر را برای دسترسی ضرورت می‌بخشید. عنایت به فزونی شمار مشتاقان کشف حقایق و معارف اصیل اسلامی، ضرورت ارائه این اثر و نظایر آن را به نوعی جدید صد چندان می‌کرد. تدوین معجم موضوعی سفینه‌البحار در آن زمان نمونه‌ای از تلاش، در جبران برخی از آن کاستیها است. البته این نوع از نگارش مشکلات خاص خود را داشته و فقط پاره‌ای از نیازها را پوشش می‌دهد، اما نمی‌توان نقش آن را در پیشبرد کار نادیده گرفت.

با پیشرفت فن‌آوری ارتباطات و استفاده از وسایل جدید در اطلاع‌رسانی، افقهای تازه‌ای فرا روی بشر گشوده شد. به صورتی که این وسایل و تجهیزات امکان استفاده از تمامی روشهای گذشته را پوشش، و بیش از آنها امکانات جدیدی را به وجود آورد. امروزه این امکانات به نحوی در حال رشد و توسعه می‌باشند که شاید در آینده‌های نه‌چندان دور، ارائه اطلاعات گسترده به صورت مکتوب مقلوب نبوده و استفاده از اوراق و صفحات کتب جای خود را به نمایشگرهای رایانه‌ها دهند.

کامپیوتر با دارا بودن سه ویژگی اساسی - یعنی دقت و سرعت و نگهداری اطلاعات بسیار زیاد در حجم کم- موجب انقلابی عظیم در عصر انفجار اطلاعات گردیده است. این قابلیت‌های سه‌گانه خطاهای بی‌شمار انسان را در به‌کارگیری، جستجو و بازیابی اطلاعات جبران می‌نماید. افزون بر آن این امور را با سرعتی بسیار زیاد سامان بخشیده و فاصله تتبع و تحلیل را که سالیان متمادی به درازا می‌کشید، به چند ثانیه یا ساعت تقلیل دهد.

آنچه در این مجال مورد بحث و نقد و بررسی قرار خواهد گرفت نرم‌افزارهای

چکیده

در این مقاله به بررسی نرم‌افزارهای بحار الانوار و مرتبط با آن پرداخته شده است و هدف از نگارش آن بیان نقاط ضعف و قوت این نرم‌افزارها بوده است. در این نوشته نرم‌افزارهای «بحار الانوار مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی» و «بحار الانوار مؤسسه نشر حدیث اهل‌البیت (ع)» و «معجم فقهی» و «نور العترة» مورد بررسی قرار گرفته و قابلیت‌ها و ویژگیهای آنها و کاستیهایشان بیان شده است. دو نرم‌افزار نخست مختص بحار الانوار و دو نرم‌افزار دیگر مشتمل بر بحار الانوار است.

○

اسلام به عنوان بهترین ادیان الهی و شیعه به عنوان غنی‌ترین فرهنگ اسلامی از دیرباز در معرض هجوم و دستبرد معاندان و مخالفان اسلام اصیل و فرهنگ اهل بیت بوده است. در طول تاریخ شواهد و قرائن بی‌شماری وجود دارد که نمایشگر اصل این تهاجم و دفاع در مقابل آن است. مباحثات و مناظرات گوناگونی که در زمان پیامبر اکرم (ص) در صدر اسلام، میان آن حضرت و علمای یهود و نصاری در گرفته و در برهه‌ای از تاریخ حتی منجر به مباحله شده است، شاهد خوبی بر این مدعاست.

پیگیری این جریان در فرهنگ شیعی نشانگر آن است که این عوامل به دو گروه داخل و خارج شریعت منقسم شده و ضرورت تحفظ و دفاع در مقابل آن را دو چندان می‌نموده است.

میراث گرانبگر کلمات و سنت پیامبر (ص) و اهل بیت به عنوان بهترین و شایسته‌ترین منبع و ماخذ باید در تلاطم این فرهنگ مورد توجه قرار گیرد.

متصدیان حفظ این دستاورد در میان رواة و علمای عظام، در صدد تمرکز بخشی و جمع‌آوری این منابع برآمدند و به تدوین کتب و مصنفات با ارزشی همت گماشتند. اصول اربعمائه در آغاز و سپس «مالی‌ها» و نظایر آن نمونه‌هایی از این اهتمام است.

این ذخایر گرانبها صرفاً به انگیزه حفظ از نابودی آنها و دستبرد ناهلان و تکثیر و ترویج این آثار جمع‌آوری شده‌اند، لذا در بسیاری از موارد نیازمند به بازنگری و تدوین مجدد بوده است تا تشنگان دستیابی به جواهر گرانبهای معارف را سیراب نماید. از این رو در قرون بعد شاهد تغییراتی در ارائه احادیث از سوی دانشمندان به شیوه تدوین موضوعی آنها در قالب کتب فقهی، کلامی، ادعیه و... بودیم. گردآوری مصنفاتی چون کتب اربعه، تحف‌العقول، توحید اقبال در این راستا است.

همه اینها نمودی از دگرگونی‌هایی است که در اطلاع‌رسانی احادیث و سنن به اقتضای وسعت و نیازهای زمانی صورت پذیرفت و هر یک در جای خود منجر به تسهیل در امر اطلاع‌رسانی و دسترسی سریع به منابع گردید.

با توجه به گستردگی منابع، نیاز به دسترسی سریع به آنها موجب شد که

مختلفی است که تاکنون برای دسترسی به متن و مباحث موجود در کتاب بحار الانوار به جوامع تحقیقی ارائه شده است. امید است بررسی آنها از سوی موجب تقدیر و تشکر از کسانی باشد که مخلصانه در این راه گام برداشته‌اند و از دگر سوی توجه به نکاتی باشد که می‌تواند در نگارشهای بعدی این نرم‌افزارها موجب افزایش قابلیت‌ها و امکانات این نرم‌افزارها گردد.

کار معجم‌نگاری یا به اصطلاح امروزه فهرست‌نویسی سابقه‌ای دیرینه دارد و به سده‌های قبل برمی‌گردد. در قرن چهارم و پنجم هجری نیز معاجمی تالیف شده است؛ مانند کتاب الفهرست شیخ طوسی، فهرست ابن‌ندیم یا کتاب رجال نجاشی. در سالهای اخیر نیز کتابهای سودمندی در این موضوع تدوین شده است؛ مانند «المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم»، «المعجم المفهرس لالفاظ نهج البلاغه»، «مفتاح وسائل الشیعة»... و جدیدترین آنها «المعجم المفهرس لالفاظ کتب الاربعة»، «المعجم المفهرس لالفاظ بحار الانوار»، «المعجم المفهرس لالفاظ مستدرک الوسائل»، «المعجم المفهرس لالفاظ وسائل الشیعة».

واژه معجم از «عجم» به معنای از میان بردن ابهام و اجمال است.^۲ علت نامگذاری کتابهای معجم به این نام آن است که جایگاه و محل دقیق هر کلمه را مشخص و ابهام و پوشیدگی را از میان می‌برد. بنابراین به کتابی معجم گفته می‌شود که ترتیب مطالب و کلمات آن به طوری رعایت شده باشد که مراجعه‌کننده در حداقل فرصت و بدون زحمت به مطلوب خود دسترسی پیدا نماید. البته با پیدایش کامپیوتر، نسل جدیدی از معاجم با به عرصه تحقیق نهاد که دخالت ویژه‌های کامپیوتر موجب افزایش قابلیت‌هایی گردید که در معجم مکتوب ممکن نبود.

کسانی به ارزش واقعی کتب معجم و در مراحل پیشرفته‌تر معجم نرم‌افزارهای رایانه‌ای بی‌می‌برند که هفته‌ها و ماهها وقت خود را صرف یافتن حدیث یا جمله‌ای از کتاب بزرگی چون ۱۱۰ جلد بحار الانوار نموده باشند. آنگاه ملاحظه نمایند می‌توانند با مراجعه به معجم المفهرس یا نرم‌افزارهای آن، گمشده خود را به آسانی و سرعت بیابند. در این رابطه مقام معظم رهبری می‌فرمایند:

«اقدام به تهیه معجم فهرستی برای موسوعات حدیثی بزرگ ما که همواره مرجع هزاران فقیه و محدث و متفکر و نویسنده و متعلم‌اند، یکی از کارهای شایسته این سالهای اخیر و حقاً پرکننده خلای بزرگ در محیط فرهنگی ماست». لازم به ذکر است که برخی از تفاوت‌های معجم مکتوب و رایانه‌ای عبارتند از:

- ۱- محاوره‌های بودن کاربری، بدین معنی که در مقابل هر سؤال خاص پاسخ مشخصی از کامپیوتر دریافت می‌شود.
- ۲- امکان جستجوی چند کلمه با فاصله چند سطر و حتی چند صفحه.
- ۳- امکان جستجوی یک عبارت خاص.
- ۴- امکان جستجوی چند ریشه در یک متن.
- ۵- امکان جستجوی چند ریشه و چند کلمه خاص در یک متن.
- ۶- امکان جستجوی چند ریشه و چند جمله در یک متن.
- ۷- امکان جستجوی به شرط نبود کلمه یا عبارت یا ریشه مشخص.
- ۸- امکان جستجوی در دامنه‌های مختلف.
- ۹- امکان مشاهده متن تفصیلی عبارت بازیابی شده.
- ۱۰- مقایسه هم‌زمان چند صفحه با یکدیگر.
- ۱۱- امکان فیش‌برداری در هنگام بررسی متون.
- ۱۲- نگهداری موارد فیش‌برداری شده به صورت تفکیک شده.
- ۱۳- بازیابی متون از طریق جلد و صفحه و یا از طریق فهرست تفصیلی کتاب.

و دهها امکان صوتی و تصویری دیگر که از خصوصیات کامپیوتر بوده و

بررسی آنها می‌تواند در به‌کارگیری این ابزار مفید واقع شود. گفتنی است که در سالهای اخیر دو مؤسسه دفتر تبلیغات اسلامی و مؤسسه نشر حدیث اهل‌البیت اقدام به انتشار معجم‌الفاظ بحار الانوار به صورت مکتوب نموده‌اند که هر یک مزایای خاص خود را داراست که این مقاله در صدد مقایسه و نقد و بررسی آنها نیست.

هر چند معجم رایانه‌ای می‌تواند در قالب معجم لفظی و موضوعی ارائه گردد، اما آنچه تاکنون در اختیار جامعه تحقیق فرا گرفته عمدتاً به صورت معجم لفظی بوده است. روشن است که مراد از معجم لفظی، دسترسی به متن روایات و آیات و بیانهای مؤلفه صرفاً از طریق الفاظ موجود در کتاب است.

در این روش ابتدا متن کتاب مورد نظر تایپ و پس از تصحیح، کتاب براساس منطق مورد نیاز و با توجه به مباحث مطروحه علامت‌گذاری می‌شود.^۳ سپس لیستهای مختلف استخراج شده و روشهای متنوع دستیابی و جستجو طراحی می‌شود. عمده تفاوت در این قبیل نرم‌افزارها، در محدوده و گوناگونی علامت‌گذاری از یک سو و شیوه‌های جستجو از سوی دیگر است.

تاکنون دو مؤسسه اقدام به تولید نرم‌افزار بحار الانوار به صورت مستقل نموده‌اند.

این دو مؤسسه عبارتند از مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی و مؤسسه نشر حدیث اهل‌البیت.

بحار الانوار مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، به انگیزه رشد کمی و کیفی پژوهشهای اسلامی و تسهیل در امر تحقیقات معارف دینی، به سال ۱۳۶۸ (ه.ش) با عنایت و زیر نظر و ریاست عالی مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مدظله‌العالی تاسیس گردید. تهیه، تدوین و نشر خدمات ارائه‌شده در این مرکز به همت دانشوران متعهد و متخصص است که از هیچ کوششی در بهبود برنامه‌ها دریغ نکرده‌اند. این مرکز از آغاز تاسیس تاکنون، توفیق داشته است که طراحی و تهیه نرم‌افزارهای «تور» در موضوعات و زمینه‌های مختلف علمی را ارائه دهد.^۴ این نرم‌افزارها در سه زمینه معجم رجال، معجم موضوعی، و معجم الفاظ سازمان یافته‌اند که از جمله آنها معجم الفاظ بحار الانوار است.

این برنامه در محیط سیستم عامل DOS و با ظرفیتی حدود ۲۸ مگابایت بر روی یک لوح فشرده [CD] به همراه چند نرم‌افزار دیگر ارائه شده است. بخشهای مختلف این برنامه عبارت است از راهنمای، لیست جستجو، دامنه نمایش، چاپ امکانات، گزارش، از قابلیت‌های اساسی این برنامه سهولت به‌کارگیری آن برای کاربر و سادگی طراحی آن است.

۱- راهنمایی: در این قسمت راهنمایی‌های مبسوطی در مورد برنامه و قسمتهای مختلف آن ارائه می‌شود. البته برای بهره‌جویی از راهنمایی در کلیه پنجره‌ها از کلید F۱ می‌توان استفاده کرد.

۲- لیست: سه نوع لیست از واژه‌های کتاب در این قسمت قابل دسترسی می‌باشد: الفبایی از ابتدای کلمه، الفبایی از انتهای کلمه برحسب تعداد تکرار کلمه. از طریق این بخش می‌توان آدرس کلمات و متن حاوی کلمه مورد نظر را در دو مرحله اجمالی و تفصیلی مشاهده کرد. این سه لیست عبارتند از:

لیست الفبایی از ابتدای کلمه: در این بخش لیست کامل و غیر تکراری از کلیه کلمات کتاب وجود دارد که به صورت الفبایی از ابتدای کلمه مرتب گردیده است. البته تعداد تکرار آن کلمه نیز در کتاب معین شده است که با تایپ حروف کلمه مورد نظر مشاهده می‌شود. یکی از فواید استفاده از این قسمت دسترسی به واژه‌های مشابهی است که با حروف خاصی آغاز می‌شوند.

لیست الفبایی از انتهای کلمه: این بخش مشابه بخش قبلی است. با این

تفاوت که ملاک ترتیب انتهای کلمات بوده و قابلیت تایپ کامل کلمه وجود ندارد. با استفاده از این لیست کلمات مشابهی که به حروف خاصی ختم می‌شوند کنار یکدیگر دیده می‌شوند.

لیست برحسب تعداد تکرار کلمه: این بخش شامل لیست کلمات کتاب می‌باشد که براساس تعداد تکرار آنها در کتاب مرتب شده است. کلماتی که بیشتر تکرار گردیده‌اند در قسمت ابتدای لیست و کلماتی که دارای تکرار کمتری هستند در قسمت انتهای لیست قرار دارند.

به نظر می‌رسد این بخش برای محققین فایده‌ای دربر ندارد؛ زیرا کتاب بحارالانوار حاوی متن روایات و آیات و بیانه‌های مؤلف است. علاوه بر آن تکرار روایات و بیانه‌ها، در مجلدات مختلف این کتاب موجب می‌شود که اطلاع یافتن از پر استعمالات کلمات یا کمترین آنها دلالت بر نکته خاصی نکند.

نکته قابل توجه این است که لیست کلمات واقع شده در سه بخش مذکور، به صورت مفرد و غیر ترکیبی می‌باشند؛ یعنی کلیه کلمات مرکب تقطعی گردیده و به صورت مفرد ثبت شده‌اند. به عنوان مثال کلمه «ابو عبدالله» به سه کلمه «ابو»، «عبد» و «الله» تقطیع شده و هر سه کلمه به صورت مفرد در لیست قرار گرفته‌اند. و یا کلمه «مسجدالحرام» به دو کلمه «مسجد» و «الحرام» تقطیع شده و هر دو کلمه به صورت مفرد در لیست قرار گرفته‌اند. بنابراین برای جستجوی کلمات مرکب و عبارات باید از بخش جستجو استفاده نمود.

از کاستیهای محسوس برنامه، نبود لیست ریشه‌هاست که در موارد گوناگونی موجب اتلاف وقت پژوهشگران می‌گردد. البته دسترسی به «لیست از ابتدا» و «لیست از انتها» تا حدی این نقیصه را جبران می‌کند، اما با وجود این امکان نیز در پاره‌ای از اوقات محقق موفق به دستیابی به همه مشتقات نمی‌گردد.

کاستی دیگری که در برنامه وجود دارد، نگارش یکسان کلماتی است که هم از نظر تلفظ و هم از جهت معنی با یکدیگر تفاوت فاحش دارند؛ مانند: «علی و علی و علی و یه، سال و سأل و یا مانند: ان، ان، آن و آن». همچنین گوناگونی رسم الخط یک کلمه مشخص مانند: مسؤل و مسؤل و مسؤل که در بسیاری از اوقات موجب کندی دسترسی به متن مورد نظر و یا حتی عدم دسترسی بدان می‌گردد. مشاهده پاسخها؛ با انتخاب یکی از کلمات، متون حاوی کلمه و آدرس آنها طی دو مرحله نمایش اجمالی و تفصیلی بر روی صفحه نمایش ظاهر می‌شود. در مرحله اول، آدرسهای کلمه انتخاب شده، به ترتیب وقوع در متن کتاب و به دنبال آن قسمت کوتاهی از متن که حاوی کلمه مورد نظر می‌باشد، نمایش داده می‌شود. بر روی نوار آدرس شماره جلد، رقم صفحه، شماره باب، شماره روایت، نوع متن پاسخ (روایت - آیه - سند - بیان مؤلف) ثبت شده است.

پس از انتخاب یکی از پاسخهای اجمالی، متن پاسخ به صورت کامل نمایش داده می‌شود. در این بخش صرفاً قسمت خاصی از کتاب، مثل متن یک حدیث قابل دسترسی است و برای مشاهده احادیث و یا صفحات قبل یا بعد، باید از بخش نمایش استفاده کرد و این زحمتی است مضاعف برای پژوهشگر در صورتی که بخواهد از دیگر روایات باب استفاده نماید.

در حقیقت یکی از علل مهمی که تاکنون موجب شده است کامپیوتر نتواند جایگزین خوبی برای کتاب باشد، آن است که مراجعان به نرم افزارهای کامپیوتری به لحاظ روانی احساس احاطه بر متن نمی‌کنند، برخلاف کتاب که پژوهشگر کاملاً خود را محیط به مطالب کتاب احساس نموده و به هر قسمت از کتاب نیاز داشته باشد، به سهولت می‌تواند بدان دسترسی یابد. هرچند این امر ناشی از عدم ممارست کاربران مبتدی است؛ اما این مشکل اختصاص به آنها نداشته و عملاً کاربران حرفه‌ای نیز با این مسأله مواجه می‌باشند. از این رو به نظر می‌رسد برنامه‌های موفق است که بتوانند به راحتی با مخاطب خویش ارتباط برقرار کند و

کلیه این نیازها را پوشش دهد.

۳- جستجو: از این قسمت می‌توان کلمه، عبارت و یا کلمات را به چند صورت جستجو کرد. انواع جستجو عبارتند از: تک‌واژه عبارت، ترکیب عطفی، ترکیب فصلی، مشروط منفی.

جستجوی تک‌واژه: این نوع از جستجو برای یافتن متنی که حاوی کلمه مورد نظر است، به کار می‌رود این جستجو مشابه لیست کلمات عمل می‌کند.

جستجوی عبارت: این جستجو برای یافتن عبارتی خاص به کار می‌رود. در این حالت می‌توان عبارات تا حد اکثر نه کلمه را جستجو نمود. همانگونه که گذشته کلیه کلمات مرکب در لیست تقطیع شده است. لذا برای بازیابی کلمات مرکب باید آنها را با فاصله وارد نمود.

جستجوی کلمات به صورت ترکیب عطفی: در این نوع جستجو می‌توان به متونی که حاوی کلمات داده شده است، دسترسی یافت. با این تفاوت که ترتیب و یا اتصال آنها به یکدیگر ملاک نخواهد بود. این نوع جستجو را به شرط «و» می‌نامند.

جستجوی کلمات به صورت ترکیب فصلی: این جستجو مشابه قبلی است. با این تفاوت که از نوع به شرط «یا» است.

جستجوی مشروط منفی: در این حالت کاربر می‌تواند در ضمن اینکه وجود کلمه، کلمات یا عبارتی را شرط می‌کند، عدم وجود کلمه دیگری را نیز به عنوان شرط قرار دهد. به عنوان مثال تمام متونی که شامل عبارت *الاله‌الا می‌باشند* اما کلمه *الله* در آنها نیست را بازیابی می‌کند.

گزینش یا تعیین قسمتی از متن: یکی از قابلیت‌های ویژه برنامه، قسمت‌گزینش است. این ویژگی به کاربر امکان می‌دهد که کلیه پاسخهای نمایش داده شده یا قسمت معینی از آن را در پرونده‌ای ضبط کرده یا چاپ نماید و یا حتی قسمت‌گزیده را مورد جستجو قرار دهد. این امکان در دو بخش لیست و جستجو در هنگام نمایش متن در دو حالت اجمالی و تفصیلی قابل دسترسی است.

هرچند موارد فیش برداری شده را نمی‌توان در داخل برنامه بررسی کرد، اما می‌توان در خارج از برنامه با استفاده از واژه پرداز^۴ مرکز، آنها را مشاهده یا ویرایش نمود. و یا با استفاده از برنامه‌های تبدیلی، در یکی از برنامه‌های نشر رومیزی مانند زرنگار مشاهده و ویرایش کرد.

۴- دامنه: از آنجا که محدوده تحقیق و تفحص پژوهشگران ممکن است متفاوت باشد، به نحوی که جستجو در کل متن موجب اتلاف وقت و مشاهده موارد غیر لازم گردد. لذا اختیاری بودن دامنه و مشخصه آن ضروری است. و این از مزایای عمده این نرم افزار است که به سهولت می‌توان در دامنه‌های مختلف به جستجو و تفحص پرداخت.

برای جستجوی واژه‌های معین در یک محدوده خاص از کتاب، از قسمت دامنه استفاده می‌شود. این دامنه‌ها عبارت‌اند از: جلد، مشخصه، نسخه.

جلد: برای محدود کردن دامنه به جلدها و صفحات خاصی از کتاب.

مشخصه: با توجه به نوع اطلاعات موجود در کتاب و نیاز مراجعان به آن، هر کتاب را می‌توان از جهت محتوا به قسمتهای مختلفی تقسیم کرد؛ مثلاً کتاب بحارالانوار دارای آیه، بیان، حدیث، سند حدیث و... است. ممکن است بازیابی متن، گاه در کل کتاب و گاه در مشخصه‌ای خاص، مطلوب باشد. به عنوان نمونه برای یک تحقیق رجالی در اسناد، نیازی به بررسی قسمتهای آیه، متن حدیث و بیان نیست. از این رو در برنامه چهار نوع مشخصه معین شده است: آیه، سند روایت، متن، بیان مؤلف. مراد از بیان، کلیه مطالبی است که مؤلف با تعبیر بیان، تفسیر، اقوال و... ذکر نموده است. با انتخاب این گزینه‌ها جستجو به یک یا چند مورد از چهار مشخصه محدود می‌شود.

نسخه کتاب: با توجه به چاپهای مختلف و تفاوت آدرسها، ضرورت این گزینه احساس می‌گردد. این برنامه آدرس متون را براساس چاپهای معتبر و مشهور کتاب یعنی دو نسخه «تهران» و «بیروت» ارائه می‌کند. هرچند این دو نسخه فقط در شماره برخی از مجلدات با یکدیگر اختلاف دارند؛ اما برای آدرس‌دهی و مراجعات بعدی تطابق نشانی امری الزامی است.

۵- نمایش: با استفاده از این بخش می‌توان جلد و صفحه خاصی از کتاب را مشاهده نمود.

از نقاط ضعف برنامه نبود قابلیت فیش برداری در این قسمت است؛ زیرا چه بسیار اتفاق می‌افتد که محقق نیازمند اخذ متن یک باب و یا احادیث مرتبط با یکدیگر است که برای این منظور تمهید خاصی در نظر گرفته نشده است.

۶- چاپ: با استفاده از این بخش می‌توان آدرسها را به تنهایی یا به همراه متن کامل پاسخ بدون نمایش آنها به چاپگر ارسال نمود. البته فرمان فارسی‌ساز چاپگر نیز در این بخش تعبیه شده است.

۷- امکانات: در این برنامه امکان تغییر رنگه نوع خط و سایه توسط کاربر فراهم شده است. همچنین برنامه قابلیت تغییر پیامها به زبان فارسی و عربی را فراهم ساخته است.

۸- گزارش: در این بخش چهار نوع گزارش ارائه شده است:

گزارش علمی: شامل گزارشات متنوع از مؤلف و کتاب.

قابلیت‌های برنامه: شامل شرح ویژگیها و قابلیت‌های برنامه موجود.

تاریخچه برنامه: شامل شرح مراحل مختلف تهیه برنامه.

گزارشات آماری: شامل گزارشات متنوع و مختلف آماری.

بحار الانوار مؤسسه نشر حدیث اهل البیت:

مؤسسه نشر حدیث اهل البیت با سابقه‌ای بیش از ده سال، با هدف ایجاد مرکز بزرگ اطلاع‌رسانی قرآن و حدیث شروع به فعالیت کرده است. رئیس برنامه‌های تحقیقاتی این مؤسسه قرآن‌پژوهی و حدیث‌پژوهی است. به علاوه تحقیقات در زمینه نسخه‌های خطی و احیای آثار چاپ‌نشده بزرگان شیعه و همچنین تهیه فهرستگان مشترک جهانی از دست‌نویس‌های اسلامی از فعالیت‌های این مؤسسه به شمار می‌رود.^۶

این برنامه در محیط سیستم عامل DOS و با ظرفیتی حدود ۴۰۰ مگابایت بر روی یک لوح فشرده [CD] به همراه چند نرم‌افزار دیگر ارائه شده است. بخشهای مختلف این برنامه عبارت است از جستجو، نمایش، قابلیت‌ها، راهنما، فایل. از قابلیت‌های اساسی این برنامه امکان جستجوی ریشه است که در کمتر نرم‌افزاری این امکان وجود دارد.

۱- جستجو: این برنامه شامل سه نوع جستجو است: جستجوی عبارت، لغت، ریشه.

جستجوی عبارت: در این نوع جستجو با وارد نمودن عبارت مورد، تمامی متون یا احادیث شامل آن عبارت در لیستی گزارش خواهد شد.

در این قسمت می‌توان دامنه جستجو را براساس قائل روایت یا مجلدات کتاب تغییر داد. طراحان نرم‌افزار، عناوین ذیل را برای قائلین انتخاب نموده‌اند که می‌توان برخی، یا همگی را گزینش نمود: النبى (ص)، الزهراء (س)، علی (ع)، حسن (ع)، حسین (ع)، السجاد (ع)، الباقر (ع)، الصادق (ع)، الکاظم (ع)، الرضا (ع)، الجواد (ع)، الهادی (ع)، العسکری (ع)، المهدی (ع) انبیاء سلف، معصوم (ع)، باقرین (ع)، کاظمین (ع)، عسکرین (ع)، بدون معصوم، قدسی، ملائک.

از قابلیت‌های این بخش از برنامه گزینه «امکان تغییر جزئی» است. در صورت گزینش این بخش، در هنگام نمایش نتیجه جستجو، عباراتی لیست می‌شوند که حاوی تمامی کلمات کلیدی عبارت داده شده باشند؛ مثلاً اگر عبارت

«بروا و آبائکم» مورد جستجو قرار گیرد، مواردی از قبیل «بروا آبائکم» نیز در بازیابی نمایش می‌یابند.

جستجوی لغت و ریشه: در این نوع جستجو با وارد کردن لغت مورد نظر، کلیه موارد استعمال آن را در کتاب، به صورت لیستی شامل لغت مربوطه و ریشه آن و سطرهای کتاب که حاوی آن لغت است نمایش می‌یابد.

در صورت انتخاب گزینه ریشه و وارد نمودن ریشه مورد نظر، لیست تشکیل شده شامل ریشه و کلیه مشتقات و موارد استعمال آن مشتقات در کتاب خواهد بود.

یکی از قابلیت‌های این بخش، امکان تعیین یک ریشه به همراه مشتق خاصی از آن است؛ مثل مشتق «بیشکر» از ریشه «شکر» و یا تعیین یک لغت به همراه یکی از ریشه‌های محتلم؛ مانند لغت «بعد» و ریشه «بعد».

همچنین این امکان در نرم‌افزار گنجانده شده که با فشردن کلید F۴ در صورتی که کلمه انتخاب شده دارای ریشه‌های متعدد باشد، کلیه ریشه‌ها را مشاهده و تمامی یا برخی را گزینش نمود؛ و در صورتی که ریشه‌ای انتخاب شده باشد، با استفاده از کلید F۴، کلیه مشتقات آن را مشاهده و تمامی یا برخی را گزینش کرد.

در هنگام ورود کلمه یا ریشه لیست کل کلمات و یا ریشه‌ها نمایش یافته و با تایپ لفظ مورد نظر، در صورت وجود می‌توان آن را در لیست مشاهده نمود. این قابلیت موجب می‌شود در مواردی که کلمه یا مشتق مطلوب در کتاب موجود نباشد، در همان ابتدای کار اقدام به جستجو صورت نپذیرد. علاوه بر آن، به دلیل همساز سازی رسم الخط کلمات در برنامه و نمایش لیست آنها، احتمال خطا در تایپ متنی خواهد شد. در صورت نیافتن کلمه مورد نظر، می‌توان نزدیکترین کلمه را در لیست مشاهده و آن را انتخاب کرد.

بدین ترتیب حداکثر می‌توان پنج لغت یا ریشه را ترکیب و جستجو نمود. در این بخش سه قابلیت دیگر در نظر گرفته شده که عبارتند از: ترکیب شعاع جستجو، ترتیب.

ترتیب: با استفاده از این گزینه می‌توان تعیین کرد جستجو از نوع عطفی است یا فصلی است. اگر ترکیب در حالت «عطفی» باشد، بدان معناست که نتیجه جستجو باید شامل همه کلمات انتخابی باشد و اگر در حالت «فصلی» باشد، بازیابی جستجو در مواردی خواهد بود که حداقل یکی از کلمات انتخاب شده را شامل باشد.

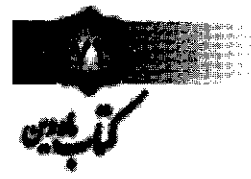
شعاع جستجو: در این قسمت می‌توان تعیین کرد که محدوده جستجوی لغات یا ریشه‌ها از ابتدا تا انتهای یک حدیث باشد یا به تعداد معینی کلمه از یکدیگر فاصله داشته باشند. این تعداد از صفر تا بیست کلمه قابل تغییر است. البته این گزینه فقط در حالت ترکیب عطفی مورد استفاده می‌باشد.

ترتیب: استفاده از این گزینه بدان معناست که ترتیب کلمات انتخابی در یافتن جواب اهمیت دارد. روشن است که این گزینه نیز در صورت عطفی بودن نوع جستجو مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۲- نمایش: این بخش شامل سه گزینه متن کتب، لیست لغات، لیست ریشه‌ها است.

نمایش متن کتب: با انتخاب این گزینه می‌توان شماره یکی از مجلدات و صفحه‌ای خاص از آن جلد را وارد و سپس متن آن صفحه از کتاب را مشاهده و مطالعه نمود.

نمایش لیست لغات: در این بخش لیست کلیه لغات کلیدی به کار رفته در کتاب، به همراه تعداد موارد استعمال آنها مشاهده می‌شود. همچنین امکان تغییر نمایش لیست از ترتیب الفبایی به ترتیب تعداد تکرار و بلعکس وجود دارد. گزینه

«ریشه‌ها» در این بخش برای مشاهده ریشه و یا احیاناً ریشه‌های لغت مورد نظر به کار می‌رود.

نمایش لیست ریشه‌ها: در این بخش لیست کلیه ریشه‌های لغات به کار رفته در کتاب، به همراه تعداد موارد استعمال آنها مشاهده می‌شود. همچنین امکان تغییر نمایش لیست از ترتیب الفبایی به ترتیب تعداد تکرار و بالعکس وجود دارد. گزینه «مشقات» در این بخش برای مشاهده مشتقات ریشه مورد نظر به کار می‌رود.

در لیست ریشه‌ها کلمات «علمی» که در کتاب آمده است به همان هیأت آمده است؛ مثلاً علاوه بر مشاهده ریشه «سعد» در لیست کلمه «سعید» نیز جداگانه به همراه تعداد استعمال این «علم» در کتاب مشاهده می‌شود. از کاستی‌های برنامه در دو بخش اخیر آن است که در هنگام نمایش لغات و ریشه‌ها نمی‌توان موارد استعمال آنها را در کتاب مشاهده کرد. برای این منظور باید از بخش جستجو استفاده نمود.

از اشکالات مهم برنامه داشتن نگرش معارج مکتوب در طراحی نرم‌افزار کامپیوتری بوده است. توضیح اینکه در هنگام تهیه لیست‌های لغات و ریشه‌ها، کلمات پراستعمالی چون لفظ جلاله «الله» مشاهده نمی‌شود. در این رابطه طراحان نرم‌افزار اصطلاح «کلمات کلیدی» و «کلمات غیر کلیدی» را به کار برده‌اند که مراد از کلمات غیر کلیدی، لغاتی است که:

الف: بسیار پراستفاده بوده و کثرت وجود آنها در متن مانع از آن می‌شود که آدرس دهی به دست آمده برای استفاده‌کننده مفید باشد؛ مانند کلمه جلاله «الله».
ب: به طور مستقل معنایی ندارد؛ مانند کلماتی که از دیدگاه علم صرف، حرف محسوب می‌شوند.

البته قابل ذکر است کلماتی که دارای شکل ظاهری یکسان بوده، اما معانی مختلف دارند- مثل: علی و علی؛ که یکی از آنها حرف و بدون معنی مستقل بوده و دیگری لغت معنی‌دار و مفید برای جستجو هستند- در این لیست نیامده‌اند و داخل برنامه نیز فقط حالت غیر حرفی آنها لیست شده است.

این نگرش موجب شده است در جستجوی لغات نتوان در یک نرم‌افزار کامپیوتری- که مانی برای جستجوهای پر حجم وجود ندارد- این لغات را بازیابی نمود. به علاوه در جستجوی عبارت، بودن یا نبودن این کلمات فرقی در نتیجه جستجو ندارد؛ مثلاً در جستجوی عبارت «بسم‌الله» کلیه موارد استعمال کلمه «بسم» نمایش می‌یابد که به هیچ‌وجه مطلوب کاربر برنامه نیست، و یا در جستجوی عبارت «لااله الاالله» موارد استعمال کلمه «الله» نمایش می‌یابد که فاصله بسیار زیادی با درخواست محقق دارد و همین موجب می‌شود تفاوتی در جستجوی عبارت «لااله الاالله» و «لااله الاهو» و «لااله الاانت» وجود نداشته باشد و یا در جستجوی عبارت «لاالله» پیغام دهد «یافت نشد». همه این موارد برای برنامه غیر قابل قبول است.

مشاهده نتایج جستجو: بعد از جستجو در هر یک از بخش‌ها می‌توان نتایج را در دو لیست اجمالی و تفصیلی مشاهده کرد. در مرحله اول لیستی حاوی کلمات کلیدی و ریشه آنها و سطری از کتاب که کلمه مورد نظر در آن به کار رفته، نمایش می‌یابد. همچنین آدرس کامل جوابها، شامل قائل حدیث، شماره جلد و صفحه و سطر جواب گزارش می‌شود.

در این قسمت امکان ضبط لیست پاسخ اجمالی در فایل وجود دارد که پس از ذخیره و خروج از برنامه، در نوبت‌های بعد فایل بررسی مجدد است. همچنین می‌توان همه یا تعدادی از جوابها را گزینش و چاپ نمود. لیست حاصل از جستجو به ترتیب الفبا تشکیل خواهد شد که در صورت لزوم می‌توان آن را به ترتیب جلد و صفحه تغییر داد.

اشکالی که در این بخش از برنامه وجود دارد، این است که در صورت جستجوی عبارت، لیست تشکیل شده هر پاسخ را به تعداد کلمات کلیدی آن تکرار می‌کند؛ مثلاً اگر عبارت «هذا الدعاء مفتاح» جستجو شود، در پاسخ لیستی شامل هفت جواب نمایش می‌یابد که هر کدام از جوابها دو بار تکرار شده‌اند. یک بار برای «الدعاء» بار دیگر برای کلمه «مفتاح». همین امر موجب طولانی شدن لیست جوابها بدون فایده مهمی خواهد شد.

از قابلیت‌های این بخش از برنامه امکان مشاهده متن پاسخ تفصیلی است که در صورت نیاز می‌توان متن کامل کتاب را به همراه چند صفحه قبل یا بعد بررسی کرد. هر چند تعداد این صفحات محدود است اما در غالب موارد می‌توان علاوه بر متن تفصیلی روایت مورد نظر، چند روایت قبل و بعدی را نیز به همراه آن مطالعه نمود. همچنین امکان چاپ متن نیز در این قسمت وجود دارد.

اشکالی که مربوط به ذخیره اطلاعات می‌شود، این است که نمی‌توان بخشی از پاسخهای اجمالی یا تفصیلی را در فایلی ذخیره و سپس آن را مشاهده، ویرایش و یا چاپ نمود.

۳- قابلیت‌ها: این بخش برای تغییر حالت نمایش پنجره‌ها به کار می‌رود.
۴- راهنما: بخش راهنمای شامل راهنمای کلی برنامه و توضیح مختصری از مشخصات نرم‌افزار است.

۵- فایل: در این بخش با فراخوانی فایلی که قبلاً ذخیره شده است، نتایج جستجوی مربوط به همان فایل را می‌توان مشاهده کرد. این مزیت برای ادامه کار تحقیقات بسیار مفید است، اما این قابلیت وقتی فایده خویش را نشان می‌داد که شرایط تحقیق قبلی ذخیره گشته و در نوبت‌های بعد، کار از همانجا پیگیری می‌گردید.

در این مجال مناسب است از نرم‌افزارهایی سخن به میان آید که مشتمل بر متن بحار الانوار بوده و یا با آن مرتبط است.

نرم افزار معجم فقهی

مرکز معجم فقهی در حوزه علمیه قم به دستور مرجع عالیقدر بزرگ جهان تشیع حضرت آیت‌الله العظمی گلپایگانی برای برنامه‌ای کردن علوم اسلامی در کامپیوتر تاسیس شد تا طریق مراجعه علما و طلاب به منابع علوم اسلامی را آسان نماید.

نگارش سوم این برنامه در محیط سیستم عامل Windows و بر روی سه لوح فشرده [CD] ارائه شده است که حاوی حدود هزار عنوان کتاب فقهی، اصولی، تفسیری، حدیثی، رجال، تاریخ و لغت است. از سوی دیگر مشتمل بر اهم کتب فرق مختلف اسلامی، اعم از شیعه امامیه و زیدیه و مذاهب مختلف عامه اعم از شافعی، مالکی، حنفی، حنبلی و ظاهری است. به لحاظ جامعیت و قابلیت‌های مختلف، این برنامه در نوع خود کم‌نظیر، بلکه بی‌نظیر است. از ویژگی‌های مهم برنامه طراحی آن با نگرشی محققانه و برآورنده نیاز محققین بوده است. این مجموعه به سهولت هر محقق را در حوزه فرهنگ اسلامی به مهمترین و اصلی‌ترین منابع می‌رساند. از ویژگی‌های دیگر برنامه، نگهداری شرایط اجرای برنامه در هنگام خروج است که مانند میز کار یک محقق نیاز به مراجعه مکرر و ایجاد محیط کاری قبلی ندارد.

لوح اول برنامه مربوط به کتب فقهی و لوح دوم کتب حدیثی و لوح سوم شامل سایر منابع است.

بخشهای مختلف این برنامه عبارت است از: مطالعه، جستجو، فیش، ابزار، پنجره، خدمات، برنامه، راهنما. به دلیل آنکه این مقال در صد بیان نرم‌افزارهای بحار الانوار می‌باشد از توضیح مبسوط بخشهای مختلف برنامه خودداری می‌شود و به بیان آنچه راهنمای کاربران بحار الانوار باشد اکتفا می‌گردد. هر چند در اثناء

قابلیتهای برنامه نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱- مطالعه: در این بخش می‌توان لیست کتابها را به سه ترتیب شماره ردیفه نام کتاب، مؤلف و جلد ملاحظه کرد. در بخش لیست کتابها قابلیت گشودن متن کتاب و مطالعه آن وجود دارد. همچنین امکان جستجوی در لیست کتب در نظر گرفته شده است. امکان مشاهده فهرست کتاب بدون گشودن آن و حتی جستجو در متن فهرس کتب از قابلیت‌های بسیار خوبی است که در این برنامه مشاهده می‌شود.

در هنگام مطالعه، متن کتاب به صورت صفحه‌آرایی کتاب مکتوب به همراه پاورقی‌های آن دیده می‌شود. همچنین در هر زمانی می‌توان با انتخاب شماره صفحه مورد نظر، در کل کتاب حرکت نمود و به بقیه متن کتاب دسترسی پیدا کرد. البته این قابلیت در کنار دسترسی از طریق فهرست کتاب در حین مطالعه، موجب سهولت دستیابی به کلیه بخشهای کتاب با استفاده بهینه از قابلیت‌های کامپیوتر می‌شود. ذکر این نکته ضروری است که در تمامی لیست‌ها، در برنامه امکان جستجو وجود دارد که همین امر با سرعت بیشتری پژوهشگر را به مقصود خویش می‌رساند.

۲- جستجو: در این بخش امکان جستجوی کلمه و عبارت و ترکیب عطفی وجود دارد. با وارد نمودن یک کلمه می‌توان لیست‌های مختلفی از آن کلمه را با خصوصیات درخواستی تشکیل داد و با انتخاب همه یا برخی از کلمات موجود در لیست جستجو را آغاز نمود. منطق جستجو در بین این کلمات لیست شده، جستجو به شرط «یا» می‌باشد. این خصوصیات عبارت‌اند از: مشتقات، مشابه، با پسوند، جزء کلمه، با پیشوند.

مشتقات: منظور مشتقاتی است که از قبل برای ریشه‌ها تهیه و آماده شده است. هرچند این لیست‌ها بخشی از مشکل محقق را حل می‌کند، اما عدم تطابق این لیست‌ها با متن‌های موجود در کتب و تفاوت در نگارش آنها، عملاً ضریب اطمینان این بخش را کاهش می‌دهد.

مشابه: منظور کلماتی است که احتمالاً ممکن است به صورت دیگری تایپ شده باشد؛ مانند: استغفر، استغفر و استغفر. این قابلیت در بسیاری از موارد، اغلاط تایپی بسیار زیاد موجود در متن کتب را جبران خواهد نمود. اما به جاست که این اشکال را با تصحیح گسترده متون و یکسان‌سازی رسم‌الخط کلمات در برنامه، رفع کرد.

با پسوند: برای تشکیل لیستی از کلمات به کار می‌رود که با کلمه داده شده آغاز می‌شوند.

جزء کلمه: با استفاده از این امکان لیستی از کلمات تشکیل می‌شود که کلمه داده شده عیناً جزء آن باشد؛ مانند: با وارد نمودن کلمه یشکره لیست و یشکره‌ها، لیشکره‌ها، فلیشکره‌ها تشکیل می‌شود.

با پیشوند: برای تشکیل لیستی از کلمات به کار می‌رود که به کلمه داده شده ختم می‌شوند.

در بخش جستجو علاوه بر کلمات دلخواه که با نایب وارد می‌شوند، می‌توان بعضی از کلمات را از لغتنامه برنامه گزینش کرد.

در صورتی که بیش از یک کلمه تایپ شده باشد، موضوع جستجوی جمله و جستجوی ترکیبی محقق شده است. فارق بین این دو گزینه «فاصله بین کلمات» است که با ملاک در فاصله، تعداد کلمه فاصله شده بین اجزای عبارت تایپ‌شده است. ذکر دو نکته مهم ضروری است. نکته اول اینکه با استفاده از امکانات برنامه می‌توان بین چند عبارت جستجو به شرط یا انجام داد که بسیار جستجوی مفیدی است برای کسانی که بخواهند حالت‌های مختلف یک عبارت را دو بار مرور مشاهده نمایند. نکته دوم امکان جستجوی همزمان جملات

مشابه- با همان تعریفی که از مشابه در سطور بالا گذشت- در یک مرتبه است؛ مثلاً اگر عبارت «اکمل المومنین ایمانا» تایپ شود، برنامه ۲۱ جمله مشابه را شناسایی و در لیستی نمایش می‌دهد؛ مانند: «اکمل المؤمنین ایماناً» و «اکمل المومنین ایماناً» و «اکمل المؤمنین ایماناً» و... البته در صورت نیاز می‌توان بعضی را حذف نموده و در جملات باقیمانده جستجو را انجام داد.

از دیگر امکانات بخش جستجو، تعیین محدوده یا دامنه کتب مورد جستجو است که می‌توان همه یا گروهی از کتب را انتخاب کرد.

قابلیت ذخیره‌سازی و بازیابی مجدد جستجوهای مختلف و نتایج آنها، از بارزترین بخشهای برنامه است که در هیچ یک از نرم‌افزارهای علوم اسلامی وجود ندارد. این حاکی از ممارست طراحان برنامه در امر پژوهش و اهمیت بدان است که به خوبی نیازهای پژوهشگر را درک و به بهترین وجهی آنها را برآورده نموده‌اند.

۳- فیش: این بخش برای ذخیره موارد فیش برداری شده و یا چاپ آنها به کار می‌رود.

۴- ابزار: از غنی‌ترین بخشهای برنامه بخش ابزار است که شامل: موضوعات، مصطلحات، رجال، صحاح جوهری، ابواب فقهی و مؤلفین می‌باشد.

موضوعات: در این بخش می‌توان کلیه موارد فیش برداری شده در قالب موضوعات اصلی و فرعی، سامان این موضوعات به اختیار کاربر قابل طراحی می‌باشد.

مصطلحات و رجال و صحاح جوهری و ابواب فقهی و مؤلفین

نحوه طراحی و به کارگیری این چند بخش یکسان و مضامین آنها متفاوت است. در همه این بخشها لیستی از اصطلاحات یا اسامی یا کلمات مشاهده می‌شود که در هر مورد توضیحاتی از منابع معتبر وجود دارد. همچنین قابلیت جستجو در لیست‌ها و توضیحات پیش‌بینی شده است. حتی می‌توان کلمات با بخشی از متن توضیحات را در بخش «جستجو» در کتب دیگر جستجو نمود.

۵- پنجره: برای تنظیم پنجره‌های کتب، در صفحه نمایش به کار می‌رود.

۶- خدمات: برای تغییر قلم‌های متن و یا رنگ‌های به کار رفته در نمایش، اطلاعات مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۷- برنامه: برای تغییر زبان برنامه و نمایش اینکه در حال حاضر از کدام لوح فشرده [CD] در حال استفاده هستید.

۸- راهنما: برای راهنمایی اجمالی و تفصیلی برنامه می‌باشد.

نرم‌افزار نورالعترة

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی در راستای اهداف خود اقدام به تهیه این نرم‌افزاری نموده است که نیاز محققان را برای کنکاش در قرآن کریم و احادیث معصومین و... برآورده سازد.

این نرم‌افزار یکی دیگر از محصولات مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی می‌باشد که در حال حاضر نگارش اول آن عرضه شده است. اما با توجه به اینکه نسخه نمایشی نگارش دوم این نرم‌افزار با قابلیت‌های چندین برابر در محیط سیستم عامل Windows آماده و نسخه اصلی آن به‌زودی در اختیار جامعه تحقیق قرار خواهد گرفت، ما از توضیح نسخه قبلی خودداری می‌نماییم.

نگارش دوم نورالعترة شامل ۴۴۲ جلد کتاب در ۱۸۷ عنوان از نود مؤلف است.

این کتب عبارت‌اند از متن کامل قرآن کریم، تهج‌البلاغه، صحیفه‌سجادیه، کتب اربعه، وسائل الشیعة مستدرک الوسائل، بحار الانوار و اکثر مصادر و منابع بحار الانوار، همچنین کتب هشتگانه رجال و مجموعه کتبهای شیخ مفید، شیخ صدوق، سید ابن طاووس و دیگر علما و دانشمندان شیعه، همچنین به دلیل نیاز پژوهشگران به منابع نفی در هنگام پژوهش، کتب لغت العین، لسان‌العرب و مجمع‌البحرین

۱- کتاب: می‌توان کتاب، کتابهایی خاص و یا جلد‌های خاصی از کتب را در دامنه جستجو قرار داد.

۲- مؤلف: می‌توان کتب مؤلفین خاصی را مورد پژوهش قرار داد.

۳- زمان: امکان محدود کردن تحقیق در کتب تألیف شده در قرن یا قرون خاصی در این قسمت وجود دارد.

۴- محیط: در این قسمت می‌توان محیط جستجو را مشخص کرد؛ مثل اینکه حاصل جستجوی قبلی کاربر، در ابواب یا متون کتابها، زمینه جستجوی بعدی قرار گیرد.

۵- محتوا: یک متن حدیثی، شامل سند متن حدیث، بیان مؤلف یا آیتی که در حدیث به کار رفته است می‌باشد. در این قسمت می‌توان زمینه جستجو را مختص به برخی از این موارد کرد.

آیات: در این بخش فهرست کلمات قرآن کریم همراه با فهرستی از ریشه کلمات قرآن قرار داده شده است. با استفاده از این فهرست‌ها می‌توان از هر ریشه به مشتقات آن پی برد. علاوه بر آن، از طریق فهرست کلمات، می‌توان به ریشه هر کلمه دست یافت. افزون بر جستجوی واژه‌ای در قرآن، می‌توان به صورت ترکیبی و با استفاده از عملکردها، به متن دلخواه دسترسی پیدا نمود. علاوه بر آن با ترکیب دو یا چند ریشه نیز می‌توان آیتی را که واژه‌های این ریشه‌ها را دربر دارد جستجو کرد.

لغتنامه: در این بخش می‌توان سه کتاب لغت العین، لسان العرب و مجمع البحرین را به همراه فهرست ریشه کلمات و مشتقات تفسیر شده هر ریشه مشاهده و به معانی هر یک پی برد.

زبان: این برنامه به سه زبان فارسی، عربی و انگلیسی قابل استفاده است.

امکانات: این بخش از برنامه برای تغییر قلمها و صفحه کلید و... به کار می‌رود.

به جهت اهمیت مصادر بحار برای پژوهشگران و اطلاع از اینکه تاکنون کدام یک از منابع و مصادر بحار در نرم‌افزارهای علوم اسلامی آماده بهره‌برداری شده مناسب دیده شد در پایان این نوشتار، لیست کتب موجود در نرم‌افزار نورالعترة ضمیمه گردد. باشد که مورد استفاده دانش پژوهان و اساتید گرامی قرار گیرد.

لازم به ذکر است که علاوه بر کتب اربعه و وسائل الشیعة و مستدرک الوسائل، کتب ذیل در برنامه موجود است:

۱- احکام النساء، الشیخ المفید

۲- آرشاد القلوب، الدیلمی (الحسن بن محمد)

۳- اعلام الدین، الدیلمی (السحن بن محمد)

۴- اعلام الوری، الطبرسی (الفضل بن الحسن)

۵- اقسام المولی فی اللسان، الشیخ المفید

۶- الاحتجاج، الطبرسی (احمد بن علی)

۷- الاختصاص، المنسوب الی الشیخ المفید

۸- الارشاد ج ۱-۲، الشیخ المفید

۹- الاشرافه الشیخ المفید

۱۰- الاعلام فی ما انفقت الامامیه علیه، الشیخ

المفید

۱۱- الافصاح فی الاعلام، الشیخ المفید

۱۲- اقبال الاعمال، السید بن طاووس (علی بن موسی)

۱۳- الالفین، العلامة الحلی

۱۴- الامالی للصدوق، الشیخ الصدوق

۱۵- الامالی للمفید، الشیخ المفید

نیز در این برنامه گنجانده شده است.

از ویژگیهای اصلی برنامه ارائه متن با اعراب در کتب مهمی چون قرآن کریم، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، کافی، تهذیب من لایحضره الفقیه، استبصار، وسائل الشیعة و مستدرک الوسائل است. همچنین وجود چهار محیط کاری برای کاربر نیز از جمله ویژگیهای برنامه است که می‌تواند به مثابه چهار برنامه در عرض یکدیگر عمل نماید؛ بدین ترتیب که در هر محیط ممکن است کتابی گشوده شده و یا جستجوی صورت پذیرفته باشد.

یکی از قابلیت‌های مهم برنامه دسترسی به متن احادیث از طریق آیات است. با استفاده از این ویژگی می‌توان با انتخاب هر آیه، احادیثی را که این آیه یا قسمتی از آن را در بر دارند، جستجو کرده و به تفسیر، تاویل و... آیه از طریق احادیث دسترسی پیدا کرد.

بخش‌های مختلف این برنامه عبارت است از: نمایش متن، جستجو، آیات، لغتنامه، زبان، امکانات، راهنما.

نمایش متن: در این بخش لیست کتب به ترتیب الفبایی نام کتب به همراه امکان دسترسی به شناسنامه آنها نمایش می‌یابد. البته می‌توان ترتیب لیست را به تاریخ تألیف یا نام مؤلفان نیز تغییر داد.

همچنین از طریق فهرست کتب یا شماره جلد و صفحه آن، می‌توان به متن کامل کتاب دسترسی یافت.

معرفی کتابها و مؤلفان نیز از قابلیت‌های این بخش است که اطلاعات مفیدی درباره هر کتاب، ارزش و اعتبار آن، شخصیت مؤلف، زندگینامه او و نسخه‌ای که در برنامه از آن استفاده شده نیز در این بخش وجود دارد.

از امکانات بخش نمایش می‌توان موارد ذیل را برشمرد:

۱- آوردن شعرها به هیات شعر.

۲- قرار دادن حاشیه‌ها و تعلیقه‌ها در جایگاه خویش.

۳- تطبیق متن نمایشی با فهرست کتاب و بالعکس.

۴- تفکیک آیات، اسناد، متن احادیث و بیان مؤلف با رنگهای متفاوت

۵- علامت‌گذاری در متن برای مراجعات بعدی.

۶- ثبت تعلیقه بر متن.

۷- ثبت نمایه بر متن.

۸- رنگی کردن متون که می‌توان هر گروه از احادیث و متون را به رنگی در آورده سپس به این گروه‌ها عنوان خاصی داده و آنها به چاپ رسانده و یا به دفترچه یادداشت منتقل نمود.

۹- امکان مقابله متنها با یکدیگر.

جستجو: در این بخش لیستی از کلمات به همراه تعداد تکرار آنها نمایش می‌یابد. این فهرست صرف نظر از نوشتار خاص حروفه مثل: «آ» و... تنظیم گردیده است. همچنین با امکان گزینش و ترکیب بعضی از کلمات و استفاده از عملگرهای مختلف می‌توان جستجوهای متنوعی را سامان داد.

در این قسمت امکان جستجوی تک‌واژه، عبارت، ترکیب عطفی، ترکیب فعلی، مشروط منفی و ابتدای حدیث در نظر گرفته شده است و به دو صورت دقیق و غیردقیق یعنی صرف‌نظر از نوشتار خاص کلمه جستجو می‌کند.

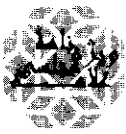
علاوه بر قابلیت‌های فوق، می‌توان از طریق فهرست‌سازی نیز اقدام به جستجو کرد. بدین صورت که با استفاده از حروف و کاراکترهای عمومی، فهرستی از کلمات دلخواه ساخته، سپس به جستجوی همه یا کلمات گزینش شده این فهرست در احادیث پرداخت. حتی می‌توان چند فهرست را با هم ترکیب کرده سپس اقدام به جستجوی همه آنها نمود.

دامنه جستجو: این بخش برای تعیین یکی از پنج گزینه ذیل است:

- ١٦- الامان من اخطار الاسفار و الازمان، السيد بن طاووس (على بن موسى)
- ١٧- البلد الامين، الكفعمي
- ١٨- التحصين لابن طاووس، السيد بن طاووس (على بن موسى)
- ١٩- التحصين لابن فهد، ابن فهد الحلبي
- ٢٠- التذكرة باصول الفقه، الشيخ المفيد
- ٢١- التمحيص، الاسكافى
- ٢٢- التوحيد، الشيخ الصدوق
- ٢٣- الجمل، الشيخ المفيد
- ٢٤- الحجة على ايمان ابي طالب، الشيخ المفيد
- ٢٥- الحكايات من املا الشيخ المفيد، السيد المرتضى
- ٢٦- الخرائج و الجرائح، قطب الدين الراوندى
- ٢٧- الخصال، الشيخ الصدوق
- ٢٨- الرسالة الاولى فى الغيبة، الشيخ المفيد
- ٢٩- الرسالة الثانية فى الغيبة، الشيخ المفيد
- ٣٠- الرسالة الثالثة فى الغيبة، الشيخ المفيد
- ٣١- الرسالة الرابعة فى الغيبة، الشيخ المفيد
- ٣٢- الرسالة الذهبية طب الرضا(ع)، المنسوب الى الامام الرضا(ع)
- ٣٣- الزهد، الحسين بن سعيد الاهوازى
- ٣٤- الصراط المستقيم ج ١-٣، العاملى النباطى البياضى
- ٣٥- الصوارم المهترقة، نورالله الشوشترى
- ٣٦- الطرائف، السيد بن طاووس (على بن موسى)
- ٣٧- العدد القوية، العلامة الحلبي
- ٣٨- العمدة، ابن بطريق
- ٣٩- العويص، الشيخ المفيد
- ٤٠- الغارات، ابراهيم بن محمد الثقفى
- ٤١- الفصول العشرة فى الغيبة، الشيخ المفيد
- ٤٢- الفصول المختارة، الشيخ المفيد
- ٤٣- الفضائل، شاذان بن جبرئيل
- ٤٤- الكفاية فى ابطال توبة الخاطئة، الشيخ المفيد
- ٤٥- اللهوف (الملهوف)، السيد بن طاووس (على بن موسى)
- ٤٦- المجتنى من الدعاء المجتبى، السيد بن طاووس (على بن موسى)
- ٤٧- المحاسن، البرقى
- ٤٨- المزار، الشيخ المفيد
- ٤٩- المسائل التى سالها، الشيخ الطوسى
- ٥٠- المسائل الجارودية، الشيخ المفيد
- ٥١- المسائل السروية، الشيخ المفيد
- ٥٢- المسائل الصاغانية، الشيخ المفيد
- ٥٣- المسائل العكبرية، الشيخ المفيد
- ٥٤- المسح على الرجلين، الشيخ المفيد
- ٥٥- المقنعة فى الفقه، الشيخ المفيد
- ٥٦- المناقب ج ١-٤، ابن شهر آشوب
- ٥٧- المؤمن، حسين بن سعيد
- ٥٨- النكت الاعتقادية، الشيخ المفيد
- ٥٩- النكت فى مقدمات الاصول، الشيخ المفيد
- ٦٠- الوسيلة الى نيل الفضيلة، محمد بن على بن الطوسى
- ٦١- اليقين، السيد بن طاووس (على بن موسى)
- ٦٢- اوائل المقالات، الشيخ المفيد
- ٦٣- ايمان ابي طالب، الشيخ المفيد
- ٦٤- بشارة المصطفى(ص)، الطبرى (محمد بن على)
- ٦٥- بصائر الدرجات، محمد بن الحسن الصفار القمى
- ٦٦- بلاغات النساء
- ٦٧- بناء المقالة الفاطمية، احمد بن موسى ابن طاووس
- ٦٨- تاويل الايات الظاهرة، الغروى
- ٦٩- تحف العقول، ابن شعبة الحرانى
- ٧٠- تصحيح الاعتقاد، الشيخ المفيد
- ٧١- التفسير، المنسوب الى الامام العسكري(ع)
- ٧٢- تفسير فرات، فرات بن ابراهيم الكوفى
- ٧٣- تفسير القمى ج ١-٢، على بن ابراهيم القمى
- ٧٤- تفسير العياشى ج ١-٢، محمد بن عياش السلمى (العياشى)
- ٧٥- تفسير امير المؤمنين(ع)، الشيخ المفيد
- ٧٦- تقريب المعارف، ابوالصلاح الحلبي
- ٧٧- تنزيه الانبياء، السيد المرتضى
- ٧٨- توحيد المفضل، المنسوب الى الامام الصادق(ع)
- ٧٩- ثواب الاعمال، الشيخ المفيد
- ٨٠- جامع الاخبار، الشيخ محمد بن محمد السيزوارى
- ٨١- الجعفریات، محمد بن محمد الأشعث الكوفى
- ٨٢- جمال الاسبوع، السيد بن طاووس (على بن موسى)
- ٨٣- جوابات اهل الموصل، الشيخ المفيد
- ٨٤- خصائص الائمة، السيد الرضى
- ٨٥- خلاصة الايجاز فى المتعة، المحقق الكركى
- ٨٦- دعائم الاسلام ج ١-٢، القاضى النعمان بن محمد
- ٨٧- الدعوات، قطب الدين الراوندى
- ٨٨- دلائل الامامة، الطبرى (محمد بن جبرين رستم)
- ٨٩- الديوان المنسوب الى الامام على(ع)، الكندرى
- ٩٠- ذبائح اهل الكتاب، الشيخ المفيد
- ٩١- رسالة ابي غالب الزرارى فى ذكر آل عين، ابو غالب الزرارى
- ٩٢- رسالة حول حديث نحن معاشر الانبياء، الشيخ المفيد
- ٩٣- رسالة حول خبر مارية، الشيخ المفيد
- ٩٤- رسالة فى المتعة، الشيخ المفيد
- ٩٥- رسالة فى المهبر، الشيخ المفيد
- ٩٦- رسالة فى معنى المولى، الشيخ المفيد
- ٩٧- روضة الواعظين، الفتال التيشابورى
- ٩٨- سعد السعود، السيد بن طاووس (على بن موسى)
- ٩٩- شرح المنام، الشيخ المفيد
- ١٠٠- شواهد التنزيل ج ١-٢
- ١٠١- صحيفة الرضا(ع)، المنسوب الى الامام الرضا(ع)
- ١٠٢- الصحيفة السجادية، الامام زين العابدين
- ١٠٣- صفات الشيعة، الشيخ الصدوق
- ١٠٤- طب الائمة، ابنا بسطام النيسابورين
- ١٠٥- طب النبى(ص): الجغمينى

- ۱۰۶- عدة الداعی، ابن فهد الحلی
 ۱۰۷- عدم سهو النبی (ص)، الشیخ المفید
 ۱۰۸- علل الشرایع، الشیخ الصدوق
 ۱۰۹- عوالی اللعالی ج ۴-۱، ابن ابی جمهور
 ۱۱۰- عین العبرة فی غین العترة، احمد بن موسی بن طاووس الحلی
 ۱۱۱- عیون اخبار الرضا (ع) ج ۲-۱، الشیخ الصدوق
 ۱۱۲- غرر الحکم و درر الکلم، الامدی
 ۱۱۳- الغیبة للطوسی، الشیخ الطوسی
 ۱۱۴- الغیبة للنعمانی، النعمانی
 ۱۱۵- فتح الابواب، السید بن طاووس (علی بن موسی)
 ۱۱۶- فرج المهموم، السید بن طاووس (علی بن موسی)
 ۱۱۷- فرحة الغری، عبدالکریم بن طاووس
 ۱۱۸- فضائل الاشهر الثلاثة، الشیخ الصدوق
 ۱۱۹- فضائل الشیعة، الشیخ الصدوق
 ۱۲۰- فقه الرضا (ع)، علی بن بابویه
 ۱۲۱- فقه القرآن ج ۲-۱، قطب الدین الراوندی
 ۱۲۲- فلاح السائل، السید بن طاووس (علی بن موسی)
 ۱۲۳- فهرست شیخ منتجب الدین، الشیخ منتجب الدین بن بابویه
 ۱۲۴- قرب الاسناد، الحیری القمی
 ۱۲۵- قصص الانبیاء، الجزائری
 ۱۲۶- قصص الانبیاء، قطب الدین الراوندی
 ۱۲۷- کامل الزیارات، محمد بن قولویه القمی
 ۱۲۸- کتاب سلیم بن قیس، بن قیس الهلالی
 ۱۲۹- کشف الریبة، الشهید الثانی
 ۱۳۰- کشف الغمة ج ۲-۱، الاربلی
 ۱۳۱- کشف الیقین، العلامة الحلی
 ۱۳۲- کفایة الاثر، ابن خزار القمی
 ۱۳۳- کمال الدین، الشیخ الصدوق
 ۱۳۴- کنز الفوائد ج ۲-۱، الکرجکی
 ۱۳۵- مائة منقبة، ابن شاذان (محمد بن احمد)
 ۱۳۶- متشابه القرآن ج ۲-۱، ابن شهر آشوب
 ۱۳۷- مثیر الاحزان، ابن نما الحلی
 ۱۳۸- تنبیه الخواطر (مجموعه ورام ج ۲-۱)، ورام بن ابی فراس
 ۱۳۹- محاسبة النفس لابن طاووس، السید بن طاووس (علی بن موسی)
 ۱۴۰- مسائل علی بن جعفر (ع)، علی بن جعفر (ع)
 ۱۴۱- مسار الشیعة، الشیخ المفید
 ۱۴۲- مسالة اخرى فی النص علی (ع)، الشیخ المفید
 ۱۴۳- مسالة فی الارادة، الشیخ المفید
 ۱۴۴- مسالة فی النص علی (ع)، الشیخ المفید
 ۱۴۵- مستطرفات السرائر، ابن ادریس الحلی
 ۱۴۶- مسکن القواد، الشهید الثانی
 ۱۴۷- مشکاة الانوار، الطبرسی (علی بن الحسن)
 ۱۴۸- مصادقة الاخوان، الشیخ الصدوق
 ۱۴۹- مصابح الشریعة، المنسوب الی الامام الصادق (ع)

- ۱۵۰- مصباح الکفعمی، الکفعمی
 ۱۵۱- مصباح المتجهذ، الشیخ الصدوق
 ۱۵۲- معانی الاخبار، الشیخ الصدوق
 ۱۵۳- معدن الجواهر، الکرجکی
 ۱۵۴- مفتاح الفلاح، الشیخ البهائی
 ۱۵۵- مکارم الاخلاق، الطبرسی (الحسن بن الفضل)
 ۱۵۶- منتخب الانوار المزیة (الغیبة)، السید علی النیلی النجفی
 ۱۵۷- منیة المرید، الشهید الثانی
 ۱۵۸- مولد النبی (الانوار فی مولد النبی المختار) (ص)، ابوالحسن بن عبدالله البکری
 ۱۵۹- مهج الدعوات، السید بن طاووس (علی بن موسی)
 ۱۶۰- نزهة الناظر، الحلوانی
 ۱۶۱- نوادر الراوندی، السید فضل الله الراوندی
 ۱۶۲- نوادر قمی، احمد بن محمد بن عیسی الاشعری القمی
 ۱۶۳- نهج البلاغه ج ۲۰-۱، ابن ابی الحدید
 ۱۶۴- نهج الحق، العلامة الحلی
 ۱۶۵- وقعة صفین، نصر بن مزاحم المنقری

پاورقی

- ۱- از اصطلاحات رایج در علم کامپیوتر نرم افزار است که در مقابل سخت افزار به کار می رود، سخت افزار به قسمتهای ظاهری و قطعات الکترونیکی دستگاه گفته می شود و در مقابل نرم افزار به اطلاعات و برنامه های کامپیوتری اطلاق می گردد.
 ۲- عجم: العجمة خلاف الابانة، والاعجام الانهام، واستعجمت الدار اذا بان أهلها و لم یبق فیها عریب ای من یبین جواباً... اعجمت الكتابة ازلت عجمتها نحو اشکیته اذا ازلت شکایتته و حروف المعجم، روى عن الخلیل انها هی الحروف المقطعة لانها اعجمية. (مفردات غریب القرآن ص ۳۲۳).
 باب معجم، ای مقل به. واستعجم علیه الکلام: استبهم (الصحاح: ج ۵، ص ۱۹۸۰).
 ۳- منظور جستجوی مشروط منقی است.
 ۴- به این کار اصطلاحاً فرمت گفته می شود.
 ۵- راهنمای یکی از نرم افزارهای نور.
 ۶- ادیتور "Editor".
 ۷- آشنایی بامؤسسه نشر حدیث اهل البیت: در مصاحبه بامهندس برارش (مجله علوم حدیث، شماره ۳، ص ۲۸۶).

۸- مراد از کلمات کلیدی در انتهای بحث خواهد آمد.

۹- نقل از راهنمای برنامه معجم فقهی.

